

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XV. 1928.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1928.

Het voormalige Bont- en Paruyckmakersgilde te Middelburg.

Den bovenstaanden titel heeft het gilde niet altijd gevoerd; vroeger heette het „Ambagte van het Bontwerckersgilde”¹⁾. Niettegenstaande de pruikenmakers er reeds lang toe behoorden, werden zij eerst van af 1749 er bij genoemd. In het jaar 1637 kreeg het gilde nieuwe privilegiën, een bewijs, dat het toen reeds bestond. Tegelijkertijd werd een nieuw boek voor het inschrijven der ontvangsten en uitgaven aangeschaft, wat 10 schellingen kostte. Het deed dienst tot 1735. De beide volgende boeken loopen van 1735—1788 en van dit laatste jaar tot 1817. In 1637 waren de ontvangsten nog niet groot. Met het slot der vorige rekening er bij, bedroegen zij slechts £ 2:4:2 tegen een uitgave van 1 pond vls. en 14 schellingen. De gildemaaltijd kostte in dat jaar slechts één pond vlaamsch of f 6.—. Maar het zou anders worden. Voor de pruikenmakers gingen gouden dagen aanbreken. Verteerde men in 1649 op den jaarlijkschen maaltijd voor £ 1:15, in 1664 was dit bedrag reeds tot £ 3:18 schellingen gestegen.

1) In een zoenverdrag wegens doodslag van 20 April 1480 komt onder de borgen van een misdadiger o.a. voor JAN JANSZONE, bontwercker. Zie: *Bronnen tot de geschiedenis van Middelburg in den landsheerlijken tijd*, uitgegeven door Dr. W. S. UNGER, deel I, no. 329.

Zeer uitgebreid is het gilde echter vermoedelijk nooit geweest, want in 1736, toen er met al de confraters in de „Morgensterre” vergaderd werd, verteerden zij slechts voor £ 2:16:1.

Wat er ook van zij, in 1718, toen zij voor het eerst gildepenningen hebben laten maken, moet het ambacht nog uit een betrekkelijk klein aantal leden hebben bestaan, want in 1735 werden slechts 26 stuks penningen, zooals wij zullen zien, door den nieuw gekozen deken TAILLEFERT van zijn aftredenden collega overgenomen. Werd een knecht tot vrijmeester bevorderd, dan betaalde hij daarvoor, behalve de onkosten voor het afnemen van de proef, 4 p. vls.; was hij echter een gildebroeder's zoon, dan kostte hem dit veel minder. Toch moet het gilde over meerdere gelden de beschikking hebben gehad, want in 1650 werd den Middelburgschen goudsmid FRANÇOIS DE CLYVERE¹⁾ gelast een „silvere cop” te leveren, waarvoor hij £ 9:18:4 in rekening bracht. Het is een zilveren gedreven bokaal met deksel op voet. Op den kelk staat gegraveerd: „Van het Bontwerckersgilde D'heer LOUYS LOWYSSEN als overdeken”. Men ziet verder een bonten kleed door twee staande vossen vastgehouden met het volgende opschrift: „Anno 1650 JOOS CRABBE, als Deken; TYTUS BOLLAERT, ouden Deken; GHELEIN BOOGAERT, Beleyder”, alsmede de wapens der vier genoemden. Uit het eerste opschrift wordt nogmaals bevestigd, dat de bontwerkers een

¹⁾ FRANÇOIS DE CLYVERE of DE CLIEVER was in 1635 vrijgemaakt en als lid van het gilde ingeschreven. In 1655 is een tweede FRANCISCUS DE CLYVER goudsmid geworden; deze kan hier echter niet in aanmerking komen.

afzonderlijk gilde uitmaakten. Het deksel is met een ridderfiguur versierd met lans en schild in de handen. Op het schildje is een vos gegraveerd. Het opschrift luidt: Van het bontwerker En paruykmaaker Gilde, waarbij de namen en wapens van: De Heer Burgmr. JACOB VAN CITTERS, Overdeeken, JACOB GAVEL, Deken 1756, CESAR LA ROCHE, ouden Deken, ALIKSANDER SIEGTON, Beleeder, ANTOONY VAN DYK, Ouden deken, LAMBERTUS AGELINK, Beleeder.

De graveering der „zes wapens op de Gilde Kelke en het Schoon Maken van Dien” moesten de broeders met £ 2:18:8 betalen ¹⁾.

Een derde omschrift leest men op den voet van den kelk, het dateert van 1783. Men treft er de namen en wapens op aan van JOHANNES BLAAKHERT, Deken 1783, WOUTER VAN CASAND, Oud Dek.; GEORGE PHILIP KOMPENHANS, Beled.; PIETER DE POTTER, Oud Deken.

De kelk is 21 c.M. hoog, met deksel 33½, middellijn 9½ c.M. Merken: L - U - roos. Indien, wat zeer waarschijnlijk is, FRANÇOIS DE CLYVERE niet slechts de leverancier, maar ook de maker van den beker is geweest, was dus zijn meesterteeken een roos.

Uit de rekeningen van 1718 blijkt, dat in dat jaar penningen voor het gilde zijn vervaardigd, die, ofschoon er niets over staat vermeld, als presentiepenningen bij alle gelegenheden zullen zijn gebruikt. Van het maken van den gietvorm wordt niet gerept. Slechts de beide volgende posten treffen wij over deze zaak aan:

¹⁾ Volgens een opgave in den *Catalogus van het Stedelijk Museum van Oudheden* te Middelburg. Vierde, aangevulde, en omgewerkte uitgaaf. 1910, blz. 59 noot.

1718. voor het snien van de gildepenningen aan de weduwe PIETER JACOBS volgens quitantie . . . 1 pond.

Voor koopere penningen aan P. BELSEN volgens quitantie £ 1:14:8.

De laatste persoon kan een koperslager zijn geweest, die de penningen heeft gegoten. Het „snien” der penningen zal wel de beteekenis hebben gehad van „nummeren”.

Ter vergelijking diene, dat de Vettewariers in 1688, 29 schellingen of f 8.70 betaalden voor het nummeren van 125 hunner penningen, terwijl voor den koperen vorm £ 3:6:8 werd uitgegeven. Het bovenvermelde pond vlaamsch zal dus wel voor het van een nummer voorzien der penningen hebben gediend. Hoeveel gildepenningen in 1718 zijn aangeschaft, valt niet te zeggen. Groot kan het aantal echter niet zijn geweest, daar, zooals wij hebben gezien, het gilde in 1735 slechts over 26 penningen beschikte.

De rekening van 1718 is onderteevend door LOUIS TAILLEFERT als deken, door WILLEM PATERSON en A. BOS als beleeders. JOHAN GUALTHERUS VAN DER POORT¹⁾ komt er als hun overdeken in voor, namen, die ook op den gildepennning vermeld staan. Het is hierdoor bewezen, dat de groote ongedateerde gildepennning der bont- en pruikenmakers in 1718 is uitgegeven. De kosten van den gietvorm vonden wij na herhaald onderzoek in geen enkele rekening terug.

1) Mr. JOHAN GUALTHERUS VAN DER POORT was tusschen 1712—1727 afwisselend burgemeester, schepen, raad en thesaurier der stad. In 1718 was hij schepen. Zijn eigenlijk beroep was, volgens KESTELOO'S *Stadsrekeningen* van 1721—1729, het jaar van zijn overlijden, dat van houtvester.

Men kent den fraaien grooten penning bij DIRKS op pl. LXI, no. 4, afgebeeld. Zie ook MINARD VAN HOOREBEKE, II, no. 403.

De voorzijde stelt het borstbeeld van een manspersoon voor. Het half geopende wambuis, waarvan slechts de gepofte bovenarmen zijn aangegeven en dat onder de taille in plooiën uitloopt, is van onder door twee knopen gesloten. Twee zakken aan het onderstuk. Op het hoofd is een sierlijke, lang afhangende, gekrulde pruik zichtbaar, door DIRKS carrépruik genoemd. Alles door een gladde lijn omvat. Omschrift: D · H · I · G (DIRKS schrijft ten onrechte een C) V · POORT · OVERD · L · TAILLEFERT · DEK ·

Keerzijde: BELEERD (sic) A. BOS · W. PATERSON, tusschen twee gladde randen. In het veld: een los geknoopte boa, waaronder een groote mof. Gildenummer 22. Ongedateerd. Andere mij bekende penningen dragen de nummers: 11, 12, 19, 24. Diep gegoten vorm met flinke letters.

Geel koper. 48 m.M. Kon. Penningkabinet. Pl. II no. 1.

Daar zoowel de pruikenmakers als de bontwerkers de producten van hun respectieven arbeid op den penning hebben afgebeeld, is het zeker, dat zij in 1718 reeds één gilde vormden, al komt in het rekeningboek van 1749 eerst de dubbele naam voor. De penning is tamelijk zeldzaam. Ook omdat op de voor- dus op de hoofdzijde van den penning de voortbrengselen der pruikenmakers afgebeeld staan en omdat, zooals wij zullen zien, 1718 een bijzonder jaar voor de broeders moet zijn geweest, zijn wij van meening, dat in genoemd jaar de beide gilden zich te samen hebben verbonden. Behalve het in gebruik nemen van gildepenningen werd de gildeknaap bovendien verrijkt met een nieuwen rok, waarvoor

ANTHONY HELMERS den 6 April 1718 zes ellen blauw laken leverde, die met £ 3:15:0 werden betaald. Daarenboven schafte het gilde een pelle aan, om bij begrafenissen de lijkst te bedekken, waarvoor 13 ellen zwart laken waren benoodigd geweest, die ADRIAAN DE KUYSER voor 6 p. 10 schellingen had verkocht. Kleermaker HARTMAN kreeg voor het in orde maken van een en ander £ 2:7:4.

De blauwe rok van den knaap zou niet „af” zijn geweest, indien hij niet ware versierd met een zilveren schild, waarop de teekenen van het gilde stonden gegraveerd.

Het vervaardigen van dit „wapen”, zooals het in de gilderekening van 1718 geboekt staat, werd aan den zilversmid CAS — lees CATS — opgedragen, die er £ 6:0:9 voor ontving.

In het privilegeboek van 1788 staat een waterverfteekening, die den knaap, ten voeten uit, afbeeldt. Hij draagt een langen blauwgekleurden mantel, die zeer wijd is, met op den linkerschouder het zilveren schild van CORNELIS CATS¹⁾, waarop een mansborstbeeld zichtbaar is. Het spreekt vanzelf dat, waar de teekening in 1788 is vervaardigd, de traditioneele steek niet ontbreekt. Het borstbeeld op het schild is van geheel andere teekening, dan dat van den man op den gildepenning. Thans is de gekrulde pruik zonder scheiding, en hangt tot op de schouders af, terwijl een van de beide staarten, zooals de mode dit medebracht, op den rug werd gedragen. De linkerhand is in een groote mof gestoken. Bovenaan ziet men een gekroond wapenschild,

¹⁾ CORNELIS CATS was in 1706 in het gilde vrijgemaakt, bijgevoelg in 1718 nog een betrekkelijk jong zilversmid.

waarop twee gekruiste hamers, met een wassende kwartiermaan in het midden, het wapen van den overdeken, Mr. J. G. VAN DER POORT, en het jaartal 1718. Onderaan, over den rand, hangen eenige dierenvelen, een kopje van een hermelijn en een poot met klauw¹⁾. Het randschrift vermeldt, naast den naam van genoemden overdeken, die van deken, beleeders en knape van dat jaar. (Zie afb.).

Hoogte van het schild, 21½, breedte 15 c.M.

Pl. II. no. 2.

Voor den rok en de pelle, die uit den aard der zaak veel te lijden zullen hebben gehad, werd in 1740 een „sloop” gemaakt, waarvoor „dry ellynwaat” gekocht werden, die drie schellingen kostten. Aan het slot van het eerste rekeningenboek dat, zooals wij gezien hebben, tot 1736 liep, staat vermeld, dat de aftredende deken aan zijn opvolger TAILLEFERT²⁾ de volgende aan het gilde behorende goederen overdeed: „een silver kop, 26 gildepenningen, een kistje met pampieren, en daarin een dootpellen, een knaaps blauwe rok met een silvere plaat”.

Drie jaren later nam de nieuwe deken over: een

1) *De Lof der Pruiken, met historische aanteekeningen*. Te Amsterdam, bij GERBRAND ROOS, MDCCC, uit het Fransch. vertaald zonder naam van den schrijver, deelt op blz. 15 mede, dat de Fransche pruikenmakers een eigen wapen hadden: „een schuins bekken, vastgehecht aan de golvende maanen van een paard, op een uithangbord, waarvan de grond licht blaauw was”.

2) DAVID TAILLEFERT, wiens naam als deken op den gildepenny voorkomt, wordt in de *Stadsrekeningen* alleen vermeld in 1748, toen aan zijn weduwe 10 pond vls. werd uitbetaald voor een jaartoeslag als vroedvrouw der militaire vrouwen. KESTELOO, *Stadsrekeningen*, j. blz. 96.

mantel met een silvere schild, een doodpelle, een *silvere beker voor gildepenningen*, boeken en pampieren, alles gesloten in een kist en tot slot van de rekening £ 12:6:4.

Dat in een gilde de penningen werden bewaard in een gedreven zilveren beker, is een eigenaardigheid, die wel mag worden vermeld. De meeste gilden zullen de penningen wel in koperen bussen hebben bewaard, zooals wij er een paar bezitten, die van de stedelijke verzameling afkomstig zijn.

26 stuks gildepenningen is geen groot getal voor een bloeiend gilde, vandaar misschien de zeldzaamheid er van¹⁾. Van zilveren aan bestuursleden en anderen uitgereikt, staat in de rekeningboeken niets vermeld. In de bijna volledige verzameling gildepenningen op het Raadhuis alhier, treft men dan ook van dit ambacht geen zilveren exemplaar aan. Evenmin zijn de begrafenispenningen van het gilde teruggevonden, die, op de keerzijde, een lijkbaar hebben met de bekende spreuk: „heden mij, morgen dij”.

In 1735 bestond het gilde uit 18 confraters, 38 knechten en 18 leerjongens, die allen jaargeld betaalden. Het gilde bezat geen eigen vergaderkamer, zij kozen daar meestal de een of andere herberg voor uit, bijv. in 1720 kwamen zij in „t Wijnhuys” bijéén, later in

1) Mogelijk bewaarde in dit gilde iedere broeder zijn eigen penning, zoodat de 26 stuks reserve-exemplaren zouden zijn. Het zou echter tegen den algemeenen regel zijn geweest. De nummers op de mij in handen gekomen zijnde penningen blijven steeds onder het getal 27. Het cijfer 73 — zie *Cat. van het Sted. Museum van Oudheden* alhier, blz. 144 — berust op een onjuiste lezing. Trouwens in 1735 waren slechts 18 confraters ingeschreven.

„den Helm”, in „St. Pieter”, in het „Hof van Holland” en in 1736 in de „Morgensterre”¹⁾, waar zij met het geheele gilde £ 2:16:0 verteerden, alsmede in enkele schuttershoven.

Eenige posten, waarvan ons de bedoeling niet duidelijk is geworden, mogen hier volgen:

1729. Betaelt aan WILLEM GILEYNSE voor een pruyck, die hij heeft laten koopen van den Utrechtsman £ 0:12:0.

1730. In t schuttershof op de Balans bij mal-kanderen geweest om over de aangeslagen pruyck van de Utrechtse vrouw te spreken (slaat vermoedelijk op den vorigen post) . . . 1:3:4.

1 Nov. 1731. Voor het koopen van een paruyck in het Hof van Hollant benefens verdere onkosten 1:1:0.

1734. Betaelt in April aan JANNE SEEROLTEN waarvoor wij de Paruyck hebben van Febr. 1731. 0:12:0.

12 Sept. 1736. $\frac{1}{3}$ van 10 aangeslagen wollen pruicken verkocht aan CORNELIS CRET . 0:7:0.

1750. Aan den knaap gegeven voor het aanslaan van 4 pruicken $\frac{1}{3}$ in het geheel . . . 0:5:8.

Vermoedelijk zijn die aangeslagen pruiken exemplaren geweest, die in het geheim, door onbevoegden, werden verkocht en voor het in beslag nemen daarvan

¹⁾ Het is niet precies te zeggen, waar die herbergen hebben gelegen, want er waren bijv. in Middelburg zes huizen met den naam „St. Pieter”, eveneens zes, die „de Morgensterre” heetten; het „Hof van Holland” kwam viermaal voor en „de Helm” tweemaal.

werd een premie betaald. Uitzondering maakt mogelijk hierop de pruik van Febr. 1731, die misschien een nieuw model vertegenwoordigde, uit Parijs, de modestad bij uitnemendheid, medegebracht.

Artikel XI van de ordonnantie van 1637 bepaalt dan ook, dat alleen zij, die zijn vrijgemaakt, aan de huizen mogen leveren of op marktdagen zitten. Werd een onbevoegde daarop betrapt, dan werd hij door commissarissen van kleine zaken met £ 2:10:10 beboet.

Zonder verteer ging dat verbieden ook weer niet. Op een tweede vergadering in „de Morgensterre”, waarbij het leuren van menschen buiten de stad voor goed werd verboden, aten en dronken zij voor £ 5:7:0 of f 32.10! De gildemaaltijd vergde steeds veel van de kas. In 1753 betaalden zij dien met f 77.30 en bovendien 5 pond aan wijn. Zes jaren daarna hadden de broeders zóó gezellig gefeest, dat er vele goederen waren gebroken. De daders, zegt de rekening, konden niet worden aangewezen, wat ons zeer begrijpelijk voorkomt. Goede raad was duur, totdat besloten werd de gildekas te laten betalen, een gemakkelijke, maar niet al te verstandige maatregel, daar het bij volgende luidruchtige feestmaaltijden een precedent schiep, dat de broeders zich gaarne zouden herinneren. Maar nu genoeg over dit gebras. Einde 18e eeuw vinden wij het gilde nog in vollen bloei. Als bewijs daarvan diene, dat een fraai reglement- en ordonnantieboek werd aangeschaft. De omslag is van rood leder met vergulde randen en van breede, groene, linten voorzien. Het boek vangt aan met zeven waterverfteekeningen — „wapens” zegt de rekening — in

fijne kleuren van den kunstschilder PIETER DAM ¹⁾, voor welk werk hij £ 7:1:4 of f 42.40 ontving.

De eerste aquarel stelt voor het wapen van het Bontwerkersgilde: een rooden mantel met wit hermelijn afgezet, binnen een rijk versierde cartouche, door twee hermelijnen vastgehouden. Dan volgt dat van de Pruikenmakers: een man met pruik op het hoofd en mof in de hand, rechts gewend, door een gekroonde lijst omsloten. Onderaan in gouden letters: Paruyckmakersgilde 1788. Als derde prent ziet men het wapenschild van den toenmaligen overdeken, Mr. P. J. RETHAAN MACARÉ, in kleuren met de kenspreuk „moderata durant”. Bladzijde vier heeft het jaartal 1788 op een lint, alsmede den naam DANIEL DIJEN, deken. Diens merk — een wapen kan men het niet noemen — is een kan, geplaatst op een groenen grond in een wit veld. No. 5 vertoont het wapen van den beleder JOHANNES BLAAKHERT. Bladzijde zes is gewijd aan den beleder G. PHILIP KOMPENHANS. Men ziet een man op een voetstuk staande in een tuin met springende fonteinen en het jaar 1788. Ten slotte wordt de knaap ten voeten uit met zijn blauwen mantel afgebeeld, zooals wij hem reeds boven hebben beschreven. Op deze aardige teekeningen volgen 17 artikelen, waaraan de gildebroeders zich voortaan hadden te houden. Wij zullen er enkele uit vermelden. Om vrijmeester te worden, moest een knecht drie leerjaren achter zich hebben. Wij hadden gaarne

¹⁾ PIETER DAM was in 1775 in het St. Lucasgilde opgenomen. Zijn naam komt voor onder de kunstschilders, die door Dr. BREDIUS waardig zijn gekeurd, om afzonderlijk te worden vermeld. Zie zijn: *De Gildeboeken van St. Lucas te Middelburg*, blz. 251.

den inhoud van een leerbrief of van het diploma medegedeeld, maar vonden nergens een dergelijk stuk in ons land terug. Om de zeldzaamheid er van, indien ze werkelijk in ons land zijn uitgereikt, laat ik als *Bijlage* den inhoud van een leerbrief afdrukken, zooals die in Duitschland aan de Pruikenmakers werd afgegeven. Het is een in 1796 op perkament met sierlijke krulletters geschreven brief, waarvan echter een klein gedeelte en het zegel zijn verloren gegaan. CORNELIS HEYN, Stadt Lie und Perükenmacher in der Hochfürstlich Nassauischen Stadt Weilburg, bericht daar in, dat de „ehrbare und kunstliebende CHRISTIAN NATTER Laut der mit Ihme errichteten Kontracts, den 17en August 1789 auf sechs Jahre lang die Perukenmacherkunst zu erlernen”, zijn leertijd in alle opzichten goed heeft ten einde gebracht en beveelt hem allen, „welche der Perukenkunst zugethan sind”, aan. De leertijd hier te lande was, zooals wij hebben gezien, slechts drie jaar. De nieuwe meester betaalde 4 pond vls., waarvan de helft aan het gilde kwam en het overige aan deken en beleders voor het bijwonen der proef ¹⁾). Deze bestond voor een bontwerkersleerling in het maken van een voir (voering van een mantel of jas) van agt sabel pisotten ²⁾), drie vierendeel van een elle breed, boven een half elle ende een half vierendeel breed, ende lank een half elle. Item een rouwmantelken van 12 witte

1) Hij betaalde 2 p. vls. en als hij langer dan drie weken proefwerk deed, nog drie gulden per dag bovendien.

2) Pisotten is een onverklaarbaar woord, de opheldering er van vond ik niet vermeld. Sabel = sabeldier, sabelmarter, marte zibeline wordt gebruikt voor pelzen van sabelbont. Zibeline marter van Siberië is fijnharig bont, dat voor voering wordt aangewend.

coninevellen geplekt met swarte conine vellen ruytgewijze, lank een el min een taalje ¹⁾ en in ronde naar advenant. Den eys van twerck en ten Laatsten een dubbele mater cordon ²⁾ van mater (marter) Poincten (punten) gemaakt en dat alles binnen den tijd van zes dagen aan den anderen.

De paruyckmakers moesten volgens art. 1 der ordonnantie drie pruiken vervaardigen, „een Lange Carré, een geknoopte en een Spaanse paruyck ende deselve zullen getoond worden aan dekens en beleeders” ³⁾. In Maart hielden ze hun verkiezingsdag, waarvoor zij, even als voor alle andere comparities en begrafenissen, gedagvaard werden. Van het gebruik van gildepenningen is nergens sprake.

Vreemdelingen en alle ingezetenen mochten in 't groot allerhande soort van pelterijen verkoopen, maar wee degenen, die binnen de stad „eenige bonte of

¹⁾ In de rubriek „ellemaat” voor Middelburg en Vere wordt een talie met 0.04 Ned. el gelijkgesteld. Er gingen 16 talies in een Middelburgsche el, terwijl 37 Middelburgsche of Veersche aan 26 Nederlandsche ellen gelijk waren. J. DE KANTER PHIL.ZN. *Handboekje voor de ingezetenen der provincie Zeeland*. Middelburg 1852, blz. 53.

²⁾ De naam cordon geven bontwerkers aan de staarten van een bontwerk.

³⁾ In de ordonnantie van 1735 werd dit meer gepreciseerd. De carrépruike moest 28 duimen lang zijn en een geknoopte 20 d. lang en een Spaansche 16 duimen en alles moest van zuiver menschenhaar eigenhandig aan het huis van den deken of beleeders binnen den bepaalden tijd van drie volgende weken gemaakt worden. Wie er langer over deed, betaalde drie gulden boete per dag. En wie f 100 in eens betaalde was van het maken van proefwerken vrij gesteld. Vrouwen behoefden geen proef te doen, betaalden alleen een inkomgeld van 4 p. vls. Weduwen van vrijmeesters mochten blijven verkoopen, mits het jaargeld betalende.

Pelteriën die geswart, gekouleurt, gesmodderd ofte andersins vervalscht waren", smokkelden. Het goed werd dan verbeurd verklaard en de schuldige zwaar beboet. Om alle fraude te voorkomen, mochten deken en beleeders, geassisteerd door een van de burgemeesters, de winkels der gildebroeders visiteeren, zoo dikwijls zij dit verkozen te doen.

De jongst aangekomen broeder werd gildeknaap, ontving geen salaris en bleef dit, tot hij werd vervangen.

Het werken op Zondag was streng verboden. Volgens de ordonnantie van 1778 mocht men zelfs op dien dag „geen paruyck of paruycken kammen, of ergens aan huis laten kammen; ook mocht men er geen pruik heen laten brengen, alles op boete van 1 p. vls. Men ging zelfs zóó ver, dat men 's Zondags zijn gereedschap niet onbedekt op straat mocht dragen.

Het gebruik van pruiken is al heel oud ¹⁾. De zwart-harige Romeinsche vrouwen droegen ze graag van blond Germanenhaar ²⁾ en, als de Fransche kappers hadden geweten, dat voorname Egyptenaren oudtijds wel eens met twee pruiken tegelijk op het hoofd werden aangetroffen ³⁾, zouden zij dit waarlijk origineele hoofdedksel ook wel in Frankrijk hebben ingevoerd en, voegt

¹⁾ Lazen we niet onlangs in de dagbladen, dat bij het oude Ur der Chaldeeën het lijk was gevonden van koningin SJOEB-AD, die een 5000 jaar geleden gestorven is, en wier hoofd een groote pruik droeg door slingers van goud doorweven.

²⁾ De doorluchtige ADRIANUS VALEUS heeft 14 penningen van Romeinsche Keizerinnen verzameld en op elk dezer penningen ziet men eene verschillende Paruik. *De Lof der Paruiken*, blz. 65.

³⁾ W. J. HOFDIJK. *Ons voorgeslacht*. 1ste Uitgave, deel VI, blz. 171.

SCHOTEL er bij, de *Mercure* of *Gazette* zou het wereldkundig hebben gemaakt.

Het is begrijpelijk, dat de geestelijkheid zich lang tegen het dragen van pruiken heeft gekant. De Paus gaf den doorslag, de pruik won. Eind 17e eeuw zag men deze zelfs voor het altaar¹⁾.

LODEWIJK XIV was er in den beginne ook geen voorstander van, maar in 1660 was ook zijn hoofd er mede versierd en toen werd de mode algemeen. In 1655 benoemde de koning 48 Hofperruquiers!²⁾

In het anonieme boekje *De Lof der Paruiken*, lezen wij op blz. 55, dat in 1613 een Koninklijk edict, ingeschreven in een Rechtboek, 200 bedieningen voor het Hof instelde. Het waren zeer benijde posten, die met goud werden gekocht en waarbij de schatkist met meer dan 500.000 Kroonen werd verrijkt.

Wij zullen maar geen moeite doen om uit te maken, wat de Middelburgsche pruikenmakers hebben verstaan onder een geknoopte, een Carré en een Spaansche pruik, willen echter mededeelen, wat de *Lof der Paruiken* er van zegt, waaruit wij niet veel wijzer worden. „Elders slingerde hare punten (die van de perruque. naissante namelijk, waarvan de staart zich in de lendenen verloor) zich om, om twee natuurlijke roosjes te vertoonen, dit was de *knoop paruiik*”. „Aldaer met rijen boekels (boucles) op een dubbel vierkant geplaatst, maakten zij

1) *Costümgeschichte der culturvölker* von JACOB VON FALCKE, Stuttgart. Verlag W. SPemann, blz. 373 en vgl.

2) QUENTIN, BINETTE en ERVAJS waren Fransche pruikenmakers van naam. De laatste vond het krip uit, waardoor de armste Paruik nog een goed figuur maakte. *Anoniem boekje*, blz. 12.

tusschen de beide ooren twee beweegende ladders, welke een lange worst verbeeldden. Dat was de *carrée Paruik*". „Welk een zachte glans hebben de hazelnootige gekouleurde haairen, op het purpere zijde netje dat hun ketent! — haare punten hangen achterwaards, en derselver afgunstige voorzichtigheid schijnt de wacht te houden, tegen de opkomende wenschen. Wat zijt gij wreed, *Spaansche Paruik*". Dit was dus een damespruik.

De groote gekrulde staatspruik, die onder zeer vele namen voorkomt, stond met een bergje aan iedere zijde van de scheiding op het hoofd. Ze hing zeer lang af¹⁾. Een der staarten werd naar voren, de andere op den rug gedragen. Langzamerhand werd deze pruik lager, de scheiding breeder, de afhangende staarten kleiner en boven de ooren in een paar krullen opgewonden. Daarna verscheen de poederpruik. Omtrent 1720 waren alle mannenhoofden wit als sneeuw²⁾. In het midden der 18e eeuw verscheen de gepoederde bergette met een sierlijke krul over het voorhoofd, slapen en ooren. Ten slotte deed de staartpruik haar intrede. Is het niet merkwaardig, dat haar bestaan aan gewone soldaten te danken is geweest, die wél lange haren, maar geen pruiken mochten dragen³⁾. Gemakshalve bonden zij die lastige haren met een strikje tot een bundel te samen. En spoedig volgden de hooger in rang zijnde militairen dit na. In den tijd van poederpruiken moet het voor de

1) Een dergelijke pruik woog wel eens 5 pond en kostte soms 5 à 6000 francs. BINETTI, de pruikenmaker van LODEWIJK XIV, had er het haar van 10 vrouwenhoofden voor nodig. HOFDIJK, l. c, blz. 172.

2) *Costümgeschichte*, l. c, blz. 374.

3) *Costümgeschichte*, l. c, blz. 399.

zindelijke huisvrouw een groot verdriet zijn geweest, bijna dagelijks de kamer met wit poeder bestoven te zien. In voorname huizen kwamen de kappers persoonlijk de pruiken kammen en bepoederen.

Het is aannemelijk, dat in vele huizen afzonderlijke vertrekjes, zoogenaamde pruikenkamertjes, werden gevonden, waar de dikwijls terugkeerende poederbewerking kon plaats vinden. Men heeft mij verzekerd, dat ze ook in Middelburg hebben bestaan. Persoonlijk heb ik twee dergelijke kamertjes, waartoe men met een afzonderlijk trapje toegang had, gekend. Zoo mij werd medegedeeld, zouden die pruikenkamers een steenen vloer hebben gehad, een vasten spiegel in den muur, waaronder een penanttafel met marmeren blad. Van dit alles is niets meer aanwezig.

Maar nu genoeg over de pruikenmode en keeren wij tot de rekeningenboeken terug. Het derde, tevens het laatste, dat tot 1807 loopt, ofschoon er nog aantekeningen uit 1816 in geschreven staan, levert niet veel merkwaardigs meer op. Het beschrijft den verval-tijd van het gilde. In 1807 werden nog 2 p. vls. aan penningen geboekt, terwijl de uitgaven 6: 6: 4 bedroegen.

Zooals men weet, berustten de gildegooederen bij den regeerenden deken. In 1811 werden deze voor 8 grooten naar het huis van den nieuw gekozen deken per sleperswagen vervoerd. Zij bestonden uit: „drie kissies, behorende aan het Bont- en Pruikmakersgilde, benevens de pel, gildemantel, zilveren beker en schild, boeken en papieren, alsmede een bedrag in geld van 19:11:1”. De nieuwe bestuurder bemerkte echter, dat de sleutels aan „de kissies” ontbraken en een der sloten defect was. Dit alles werd toen in orde gemaakt. Het ging den

broeders zeer aan het hart, dat de tijdsomstandigheden de opheffing der gilden vereischten. Den 4den Februari 1817 hebben de respectieve gilden hier ter stede te samen een „komparitsie” gehouden, waarop besloten werd een adres „aan onzen Koning” te zenden tot behoud derzelve. Het heeft niet mogen baten. Het Bont- en Pruikenmakersgilde had, evenals de overige gilden, opgehouden te bestaan. Aan het einde waren nog de volgende confraters aanwezig: C. BAALE, A. ENTINK, JACOB CLUMANE, DIRK DEN HOLLANDER, PHS. FRANÇOIS KETTNER (bontwerker), FREDERIK HARKE (bontwerker), A. J. VAN DE GRAAF, H. VADER, J. B. KREEMER, J. H. VAN DER KOP EN J. A. VAN BUEREN (bontwerker).

Tot slot een paar aardige anecdoten, door wijlen den Middelburgschen predikant ISAAC DE WAAL in de *Oude Tijd* van 1874 geplaatst: Te St. Nicolaas in Oost-Vlaanderen hing in 1825 een uithangbord bij een pruikenmaker, ABSALON voorstellende, met zijn weelderig haar in de takken van een boom verward, terwijl zijn lastdier onder hem voortrijdt, met dit opschrift: *Zoo moeten ze varen, die geen pruiken dragen.*

Eenige huizen verder tegenover den pruikenmaker, hing bij een haarsnijder een ander bord uit, waarop een drenkeling was afgebeeld, door een Newfoundlandschen hond in de pruik gebeten, die daarmede wegzwom, zoodat de man verdronk. Men las er onder: *Zoo moeten ze varen, die pruiken dragen.*

Middelburg.

M. G. A. DE MAN.

BIJLAGE.

Ich CONRAD HEYN Stadt-Lie und Perukenmacher in der Hochfürstlich Nassauischen Residenz-Stadt Weilburg füge hiermit jedemänniglich zu wissen, dasz Vorzeiger dieses, der ehrbare und kunstliebende CHRISTIAN NATTER, gebürtig von Stellenbach im Fürstlich Wied-Runkelischen, Laut der mit Ihme errichteten Kontracts, den 17ten August 1789, auf sechs Jahre lang die Perukenmacher-Kunst zu erlernen, bei mich in die Lehre getreten und von mir zu diesem Ende auf- und angenommen worden. Da nun derselbe seine Lehrzeit wohl ausgehalten, und sich während derselben fromm, treu und fleiszig erwiesen, seine erlernte Kunst wohl begriffen, und sich überhaupt so aufgeführt, wie es einem rechtschafnen Lehrlinge wohl anstehet und gebühret, Ich also mit seiner Aufführung zufrieden seyn können, und Ihn dahers von seinen Lehrjahre hiermit frei und losspreche; Er aber nun mehre gesonnen ist, sein Glück anderer Orten zu suchen, und mich um ein schriftliches Zeugnis wegen seiner erlernten Kunst und guten Verhaltens gebühret ersucht hat, welches Ihm hiermit zu ertheilen seinen Anstand finde: So gelanget an Alle und Jede, was Standes und Würden sie sind, sonderlich aber an diejenige, welche der Perukenmacher Kunst zugethan sind, mein dienstfreundliches Bitten, Sie wollen nicht nur diesem meinem offenen Zeugnisz völligen Glauben beimessen, sondern auch obgedachtem CHRISTIAN NATTER wegen seiner erlernten Kunst und rühmlichen Verhaltens, allen geneigten Willen und günstige Beförderung in all seinen ehrlichen Vorgaben erweisen und angedeihen lassen — welches Er hoffentlich mit schuldigem Dank erkennen wird, und ich es in dergleiche und andern Fällen zu erwiedern jederzeit willig und geflissen bin. Dessen zu Urkund habe ich diesen Lehrbrief eigenhändig unterschrieben und mit Eindrückung meines Pottschafts bekrächtigt. So geschehen Weilburg den 17 August 1795.

JOHAN CONRAD HEYN.

Dass vorstehenden Lehrbrief von dem unterschriebenen Meister wirklich ausgestellt. — Demselben also völligen Glaube bei zumeszen seye. Solches wird damit von ambtswegen beurkundigt: Weilburg den 11ten Januar 1796.

Fürstliches Stadtschultheisen Amt daselbst

E. VOLK.

Penning en Schild van het voormalige Bont- en Paruyckmakersgilde te Middelburg.